

הרמב"ן הק' עם ביאור מעשה השב

נערך מתוך השיעורים בספרה"ק רמב"ן, הנמסרים מדי שבת בשבתו

פרשת כי תשא

שנת תשפ"ד

וְאֵת בְּגְדֵי הַשָּׂרָד וְאֵת בְּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן וְאֵת בְּגְדֵי בְנָיו לְכַהֵן: (פרק לא פסוק י)

ואת בגדי השרד. לא ידעתי למה לא כוה תחלה לעשות הבגדים האלה, כאשר עשה בכל מלאכת המשכן ובבגדי אהרן ובניו, כי היה ראוי שיאמר לו ועשית בגד כליל תכלת לכסות צו הארון ובגד ארגמן לכסות צו המזבח ובגד תולעת שני לכסות צו השלחן, ועתה כאשר יארה את העושים יכול אוחס עם שאר המלאכה. ואולי לא היתה בהם הפיחא ויעשו אותם כראונם בגדי שרד ממין אחד לבדו, והם עשו מן התכלת והארגמן ותולעת השני. ולא ראו בשש כי איננו נכבד כמוחס. ואחרי שנעשו כן ראה השם שיהיה התכלת לארון, והארגמן למזבח, והשני לשלחן (במדבר ו-יג), ולכן הספיק להם הלאה בקצרה כאשר כוה על העושים, כי לדעתם יעשו בגדי השרד...

והעולה מדברי רבותינו, כי בגדי השרד הם בגדי כהונה עולם, והוזכר זה במסכת יומא (עג.). ואם כן הנכון שפרש בגדי השרד, בגדי היחוד, כלומר בגדים שיתיחד בלבישתם אחד העם הגדול מאחיו. וכן ובשרידיים אשר ה' קורא (יואל ג ה), השרידיים שרדו מהם (יהושע י כ), מן פליט ושריד (ירמיה מד יז). וירמוז לבגדי אהרן, ויקראם כן, שלא ילבשם רק יחיד בדורו, אהרן בחייו, ואחרי כן הכהן הגדול אשר יולק על ראשו שמן המשחה ומלא ידו ללבוש את הבגדים (ויקרא כא י).

והכתוב יזכיר בגדי אהרן לעולם דרך כבוד, כמו שאמר לכבוד ולתפארת (לעיל כה ב), בגדי קדש (לעיל כה ד), איך הזהב נזר הקדש (ויקרא ח ט), ועל כן קראם בגדי השרד, בגדי מלכות. וזה טעם את בגדי השרד לקראת בקדש את בגדי הקדש לאהרן הכהן (להלן לה יט), כי שב לבאר. וכן יאמר בפרשת ויביאו את המשכן (להלן לט מא):

ומה שאמר בכאן בפרשת ראה קראתי, ואת בגדי השרד ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן, טעמו שהם בגדי שתי מעלות, בגדי השרד ובגדי הקדש, להגיד שלא ילבשם רק אחד העם בבאו לקראת בקדש. ומפני שלא הזכיר כאן לקראת בקדש, הוסיף לבאר שהם בגדי שרד ובגדי קדש. ועוד באו כמה ווי"ץ יתירות בכתוב. ופירוש ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לקראת בקדש (להלן לט א), שהוא מבאר אלה פקודי המשכן, ונתן חשבון בזה ובכסף ובנחשת כמה הביאו ישראל, ומה עשו בהן, בעבור חשיבותם, ואח"כ אמר כי מן התכלת והארגמן ותולעת השני אשר הובא להם עשו בגדי שרד, ולא הזכיר השש, כי איננו חשוב. ואולי הביאו ממנו הרבה והותיק. ושב לבאר ויעשו את בגדי הקדש אשר לאהרן כאשר כוה ה' את משה, ויעש את האפוד זהב וגו' (להלן לט א):

מעשה חשב

א נחלקו רש"י ורבינו בביאור כוונת הכתוב 'בגדי השרד': דעת רש"י דהכוונה לבגדים שנתנו על הכלים בשעת המסעות. ולכן נקרא בגדי שרד משום שהיו עשויים נקבים נקבים. ודעת רבינו שהכוונה על הבגדי כהונה. ולכן נקראת 'בגדי השרד', שיתיחד בלבישתם אחד העם, היינו הכהן גדול.

והנה רש"י מביא ראיה לשיטתו דבגדי השרד אינו הבגדי כהונה, שהרי בפרשת פקודי (פרק לט פסוק א) כתב זמן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בקדש, ולא הוזכר 'שש' עמהם. ובבגדי כהונה לא מצאנו באחד מהם שיהיה ארגמן או תולעת שני בלא שש. וראיה זו בא רבינו ליישב כדמפרש ואזיל.

ב פירוש, דפסוק זה זמן התכלת וגו' [דלא נזכר בהם שש], לא מיירי מאופן 'עשיית' הבגדים, שיהיה אפשר להביא ראיה מזה שלא כתב 'שש' דלא מיירי מהבגדי כהונה. אלא מיירי מנדבת המשכן שהביאו כלל ישראל ומה עשו בהם, שהרי הפסוק בפרשת פקודי, שהתורה מונה שם כל נדבות המשכן כמה היה, כמה זהב וכמה כסף, ומה עשו בהם. וכוונת הכתוב לומר שמאלה המינים 'תכלת וארגמן ותולעת שני', עשו הבגדי כהונה, ואע"פ שלא נזכר 'שש' עמהם, שפיר מיירי מהבגדי כהונה. שמכיון שהכתוב לא מיירי מאופן 'עשיית' הבגדים לא הוצרך להזכיר גם את 'שש'.

ולבאורה למה לא פרט הכתוב כמה היה מנינם של התכלת והארגמן ותולעת שני כמו שפרט בזהב ובכסף, היינו משום שכלל ישראל הביאו מדוייק כפי מה שצריכים לבגדי כהונה, לא פחות ולא יותר. ולכן לא הוצרך לפרט הכתוב כמה היה. והטעם שלא הוזכר 'שש', או משום שאינו דבר חשוב. ואע"פ שהיה מדוייק לא פחות ולא יותר, מ"מ כיון שאינו חשוב לא דיבר הכתוב מזה כלל. או משום שלא היה מדוייק, והעם נתנו ממנו הרבה יותר מהחשבון, שגם אחרי שעשו הבגדים עוד נותר.

*

וְאֵתָהּ דָּבַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אֲךָ אֵת שְׁבֻתַי תִּשְׁמְרוּ כִּי אוֹת הוּא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדַרְתֵּיכֶם לְדַעַת כִּי אֲנִי ה' מְקַדְּשֶׁכֶם: (פרק לא פסוק ג)

אך את שבתותי תשמורו. אף על פי שהיו רדופין בזכויות המלאכה, אל תחנה שבת מפניה. כל אכין ורקין מיעוטין, למעט שבת ממלאכת המשכן. לשון רש"י. ולא נתכון אללי, כי לפי מדרש רבותינו בלכין ורקין ימעט בשמירת השבת, כי המיעוטים אללם בכל מקום ימעטו בדבר המלווה בו, ואם תדרוש המיעוט בענין מלאכת המשכן יהיה מותר לעשותה בשבת. אבל המיעוט הזה למילה או לפקוח נפש וכיוצא בהן שהן דוחין את השבת. וכך אמרו במסכת יומא (ירושלמי פ"ח ה"ה) ומנין ספק נפשות דוחה שבת, רבי אבהו אמר רבי יוחנן אך את שבתותי תשמורו, מיעוט. ומלאכת המשכן שאינה דוחה שבת, מפני שהיהיר בה כלאי? ועל דרך הפשט הוא כן יאמר תעשו מלאכת אהל מועד, אבל שבתותי תשמורו לעולם. ונתורת כהנים (ויקרא יא ז) יכול יהא בנין בית המקדש דוחה שבת, תלמוד לומר את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני ה'. וטעם שבתותי, בעבור כי שבתות השנה רבים:

מעשה חשב

א פירוש, דלפני פרשה זו של שמירת שבת מיירי מנדבת המשכן. ודעת רש"י דהמיעוט של 'אך' שכתוב בשבת קאי על הפרשה הקודמת, דהיינו מלאכת המשכן, ובא לומר שמלאכת המשכן אינה דוחה שבת. אמנם דעת רבינו שלפי חז"ל שסוברים שאך בא למעט, היינו על אותה פרשה שנאמר בה, ולכן סובר שהמיעוט של 'אך' קאי על פרשה זו, דהיינו של שמירת שבת. ובא לומר שמילה ופיקוח נפש דוחה שבת.

ב פירוש, לפי דעת רבינו שאך בא למעט שמילה או פיקוח נפש דוחה שבת, מנ"ל שהמשכן אינה דוחה שבת. ע"ז קאמר שדרשינן כן מהסמיכות של הב' פרשיות, דכיון דנסמכה פרשת המשכן לשמירת שבת, למדין מזה שאין בנין המשכן דוחה שבת. ואע"פ שהם ב' פרשיות לעצמם, ו'אך' אינו קאי על מלאכת המשכן. וכמו שדרשו חז"ל (מכות יג:) דלאו שאין בה מעשה אין לוקין עליו, מהסמיכות של 'לא תחסום', ו'ארבעים יכנו', דרק לאו שיש בה מעשה כגון חסימה לוקין עליו. הרי שדרשינן סמיכות של ב' פרשיות, אע"פ שב' הפרשיות הם לעצמם.

ג והנה לבאורה י"ל מ"ש"כ הרמב"ן דמצות מילה דוחה שבת למידין מ'אך', הרי על זה יש לנו לימוד מהכתוב 'ביום השמיני ימול בשר ערלתו ואפילו בשבת. וא"כ למה צריכים עוד לימוד מ'אך', שמילה דוחה שבת.

ואפ"ל בהקדם הגמרא (שבת קלג) דאם אחר ברית מילה בשבת נשפך החמימי, מותר לחלל שבת ולחמם את המים, משום דפיקוח נפש דוחה שבת. אמנם מה יהיה הדין כאשר נשפך המים חמים לפני הברית מילה, האם מותר למול את התינוק על מנת שאחר כך יצטרכו לחלל את השבת לחמם המים בשביל פיקוח נפש, ונחלקו בזה הבעל המאור והרמב"ן במלחמות. דעת הבעל המאור שאסור למולו. אבל דעת הרמב"ן שאוליין בתר השתא, ולכן מותר למול, ואח"כ יהיה כבר פיקוח נפש ויהא מותר לחלל את השבת.

ולפי"ז אפשר לבאר דברי רבינו. דהנה מ'ביום השמיני ימול וגו' אפילו בשבת, למידין שעצם מצות מילה דוחה שבת. ומהמיעוט של 'אך' למידין שהמילה דוחה שבת אפילו בכהאי גוונא שייצטרכו לחלל את השבת לאחר מילה.

ד על דרך הפשט מודה רבינו לרש"י ד'אך' קאי על הפרשה הקודמת של מלאכת המשכן. אבל על דרך הפשט 'אך' אינו מועט כדרשת חז"ל. אלא מפרש משמעות התיבה 'אך' כמו 'אבל', שאפילו שעוסקים במלאכת המשכן. אבל השבת צריכים לשמור. וכן מפרש ברבינו בחיי דתיבת 'אך' משמעו 'אכן'.

ה העולה מן האימורין: שיש לנו ד' לימודים שמלאכת המשכן אינה דוחה שבת. א. 'אך' בא למעט על הפרשה הקודמת של מלאכת המשכן (רש"י). ב. מסמיכות הפרשיות של מלאכת המשכן ושמירת שבת (רבינו). ג. ד'אך' קאי על מלאכת המשכן, אבל המשמעות של 'אך', היינו 'אבל' (רבינו ע"ד הפשט). ד. מהכתוב 'את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו' (תורת כהנים).

*

וַיַּחַל מֹשֶׁה אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹקָיו וַיֹּאמֶר לְמַה ה' יַחַרְה אַפָּךְ בְּעַמְּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכַח גְּדוֹל וּבְיַד חֲזָקָה: (פרק לב פסוק יא)

למה ה' יחרה אפך... והנה הזכיר כאן התפלה קודם דלתו מן ההר, ושם הזכירה אחר דלתו מן ההר. ודעת רבי אברהם כי משה לא התפלל בעד ישראל כל זמן שהיתה עבודה זרה ביניהם, אבל כאשר אמר לו הרף ממני ואשמידם (שם ט יז) התכוון כי הדבר הלוי בו, ויודע ובער העגל, ושם להתפלל בארבעים יום, ואין מוקדם ומאוחר בתורה: ואין דעתו כן, בעבור שהתפלה שעשה בשבועה הוא חטא העם הזה חטאה גדולה (נפסוק לא), ואם הכל תפלה אחת שעשה בארבעים היום אחרי שבו להר, למה יחלק אותה, ויזכיר כאן (נפסוקים יא-יג) מקאתה ואחרי היכירה יזכיר המקאת האחר (להן פסוק לא). אבל הן שתי תפלות. ולכן נראה, כי כאשר אמר לו הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם, מיד חלה פני השם ולא יחר כלל, כי היה ירא פן ילא הקלף מלפני ה' ויחל הנגף לכלותם כרגע, ומיד אמר למה ה' יחרה אפך בעמך...?

מעשה חשב

א הנה בסדר הפסוקים בפרשתן נזכר תפלת 'ויחל' מיד אחר שאמר הקב"ה למשה לך רד כי שחת עמך, ורק אח"כ כתוב (פסוק טו) ויפן וירד משה מן ההר. אמנם במשנה תורה (דברים פרק ט יח, כה-כט) נזכרה תפלת משה רק לאחר ששרף את העגל וחזר להר בפעם השניה.

וכתב האבן עזרא שתפלת 'ויחל' הנזכרת כאן, הרי היא אותה תפילה שזכרה במשנה תורה, והיתה לאחר דלתו מן ההר ושרף את העגל, ועלה שוב להר בפעם השניה. משום שלא מסתבר לומר שביקש משה לכפר על ישראל בשעה שעדיין היתה העגל ביניהם. ואע"פ שכאן נכתבה קודם דלתו מן ההר, אין מוקדם ומאוחר בתורה.

אמנם רבינו לשיטתו שכל התורה כסדרן נכתבו, סובר שתפלת 'ויחל' נכתבה במקומו, והתפלל משה לפני שירד מן ההר, מיד אחר שאמר לו הניחה לי וגו' ואכלם, כי נתיירא שמה יצא הקצף מאת ה' ויכלם מיד, והתפילה הזו הועילה שניחם ה' מהכליה, אבל לא נתרצה להם, וכיון שהיה לו פנאי ירד משה ושרף את העגל, ואח"כ אמר לישראל אעלה שוב להתפלל, אולי אכפר את חטאתכם לגמרי. ובמשנה תורה סיפר הענין בסדר אחר, וקודם תיאור את חטאי ישראל ובטורה שטרח עליהם ואח"כ שב לספר על תפלותיו. ובאמת התפלל משה רבינו שני תפילות. עכת"ד רבינו.

ואפשר להביא סמוכין לדברי רבינו שתפלת ויחל היתה קודם דלתו מן ההר. שהרי בפסוק קודם כתוב 'ועתה הניחה לי וגו', וכתב רש"י (ד"ה הניחה לי) "עדיין לא שמענו שהתפלל משה עליהם והוא אומר 'הניחה לי'. אלא כאן פתח לו פתח, והודיעו שהדבר תלוי בו שאם יתפלל עליהם לא יכלם". והנה מיד אח"כ כתוב 'ויחל משה', א"כ מסתבר לומר שמייד שאמרו לו הקב"ה שאם יתפלל לא יכלם, שהתפלל מיד.